

דתישכונע

פרשת פקודי, תשע"ט, מספר 1310

עוֹרֵי, שְׁפֵת אֲמֶת, שְׁפָה בְרוּרָה

אפרים חזן

אביו מדבר עמו לשון הקודש ומלמדו תורה⁴. ודוק, לשון הקודש קדמה לתורה, והיא התנאי ללימוד תורה. מדהימה בחריפותה התייחסות חז"ל למי שאינו עושה כך: "ואם אין מדבר עמו לשון הקודש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאילו קוברו"⁵, עד כדי כך!!! חכמים הבינו יפה כי יכולת ההתחברות של היחיד אל העם היא במטען התרבותי המשותף, ברגשות העולים מזיכרון משותף, ובעיקר באמצעות טקסט משותף, שהכול בקיאים בו, מצלילים משותפים המתנגנים להם במוחו של אדם – לכל אלה דרושה לשון משותפת, שהיא הקוד לקשר בין אדם לאדם, ובלעדיה כל המטען המשותף לא יחבר ולא יקשר, וכמוהו כאוצר המונח בקופסה ואין מי שייהנה ממנו. זו אולי הסיבה, שבסופו של דבר נקבעו, פחות או יותר, נוסחי תפילה קבועים, החוזרים בפינו שוב ושוב, ולא תפילה ספונטנית ומתחדשת, משאת נפשם של בעלי רגש, ובעלי דבקות וכיסופים. ומעניין הדבר, הקביעות והסדר הם גם מעיקרי מרכיביו של המשכן.

הקישור הנפלא שמקשר יהודה הלוי בין עליונותה של הלשון העברית למעשה המשכן יש בו, אולי, משום הסבר לחזרות המרובות ולפרטי הפרטים המובאים בו. כביכול ביקשה התורה להציג בתערוכה רבת רושם את יכולתה של הלשון העברית, ואולי אף לקשור בין השראת השכינה במשכן להשראתה בפי נביאי ישראל באמצעות ניב שפתיים ולשון לימודים. ההקפדה ההלכתית על תקינות הלשון בתפילה ובקריאת התורה היא חלק בלתי נפרד מעניין זה.

כמו גאולת מצרים כך גם 'שיבת ציון' התאפיינה במלחמתו הנמרצת של נחמיה כנגד אלה, אשר בניהם: "חֲצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁר־דִּבֶּר וְאֵינָם מְכִירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית" (נחמ' יג:כד). מאז ובמשך כל הדורות הדגישו מנהיגי ישראל וגדוליו את קדושתה של הלשון העברית ואת חשיבותה, כפי שראינו מדברי חז"ל שהעלינו כבר.

פייטנים ראשונים העלו על נס את הלשון העברית ושרו את תהילתה. כך רבי סעדיה גאון

הכוזרי שואל במאמר השני (סעיף סז): "וכי יש לעברית יתרון על (יתר) הלשונות? הרי הן שלמות יותר ונרחבות יותר"¹, והוא מוכיח את יתרונה של הלשון העברית בהוכחות שונות. באחת מהן הוא טוען:

הראית כיצד מתארת את 'המשכן', את 'האפוד' את 'החושן' וזולתם? היא נזקקה לביטויים מופלאים. מה יפים הביטויים שהיא מצאה, ומה שלם סדר התיאור!²

אמירה זו של ר' יהודה הלוי קושרת את סיום חומש שמות בתחילתו. שכן, כבר בראשיתו של השעבוד, בפרשת "שמות", הודגש במקומות שונים בדברי חז"ל (כגון: וי"ר לב, ה; מדרש שוחר טוב קיד), כי בזכות שלושה דברים נגאלו ישראל ממצרים, ובניסוחו המיוחד של הפייטן הקדום ר' ניני:

אום שְׁלִישֵׁה / בְּנֵי אֲבוֹת שְׁלוֹשֶׁה
עַל שְׁלוֹשׁ מְצֻוֹת / נִפְדּוּ בְּזֶה חַג הַמְצוֹת
בְּיֵאוּר שְׁמָם לֹא שִׁינּוּ / וּלְשׁוֹנָם לֹא שִׁינּוּ
וְסוּדָם לֹא גִילוּ / עֲבוּר כֵּן נִגְאָלוּ

שבחים רבים העתירו חכמינו זיכרונם לברכה על הלשון העברית עד שאמרו בשם רבי מאיר:

כל הדר בארץ ישראל וקורא קריאת שמע שחרית וערבית ומדבר בלשון הקודש מובטח לו שהוא בן העולם הבא.³

הקשר בין עניין ארץ ישראל ולשון הקודש נראה פשוט ומובן, אך השואל עשוי לשאול מה עניין לשון הקודש לקריאת שמע? מתברר, שר' מאיר ראה בדיבור בלשון הקודש הכרזה והצהרה של אמונה מוחלטת ותמידיה בקב"ה, השקולה כנגד אמירת קריאת שמע בוקר וערב. יתר על כן, הצעד הראשון בחינוך "כשהתינוק מתחיל לדבר,

* אפרים חזן הוא פרופ' אמריטוס, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן.

** מוגש באהבה לנכדתנו זוהרה חזן-פוקס, הנכנסת לנועם עול מצוות. תגדל בתורה, בחכמה ובמעשים טובים.

¹ ספר הכוזרי הוא ספר הטענה והראיה לדת המושפלת לרבי יהודה הלוי, תרגום מערבית יהודית לעברית בת זמננו מיכאל שוורץ, באר שבע תשע"ז, עמ' 119.

² שם, עמ' 120.

³ תלמוד ירושלמי שבת פ"א ה"ג.

⁴ ספרי דברים מ"ו.

⁵ שם.

שני שירי הלל ללשון העברית כתב רבי דוד, והם כוללים קריאה להתחדשות הלשון ולתקומתה:

שְׁפָה יָפָה, כְּפָרַח גָּנָה בְּיַפְיָהּ / כְּנִצְנִיִּים
כְּשׁוֹשְׁנִים מְחַמְדִּים
בְּאֵל יוֹצֵרָךְ בְּטַחִי וְעַדֵי עֲדִיךָ / יַחַדְשׁ שְׁשׁוֹנֶךָ
כְּלִשׁוֹן לְמוֹדִים
וּבְטִי שִׁירָה בְּלִשׁוֹן זָהָב בְּלִחְיָךְ / וְאֵל יִהְיֶה
עֲטִי יְדֶךָ כְּבָדִים
וּבְנוֹת הַשִּׁיר יִטְעֲמוּ מִן מִפְרֵיךָ / עוֹמְדוֹת
צְפוּפוֹת כְּפְנִינִים כְּצַמְיָדִים
5 עֶזְרֵי נְדִיבִים מְשַׁפְּיחֵי עֲנֶיךָ / כִּימֵי אוֹרָה
וְשִׁמְחָה לְיִהוּדִים
וְדַעֲי כִי יוֹצֵרָךְ יִשְׁלַם נְשִׂיךָ / עֲדֵי הַיּוֹם
צֵאתְךָ מִבֵּית עֲבָדִים

1. שפה יפה: פנייה ספרותית אל השפה עצמה. כפרח... מחמדים: על דרך 'כורד נתון בגנת חמד' בפיוטי 'מה נהדר מראה כהן גדול'. 2. ועדי עדיך: יופיך ותכשיטיך שהיו לך בעבר. כלשון לימודים: היא לשון הנבואה, על פי יש' נ:ד. 3. ובטי: בטאי והביעי. בלשון זהב: בלשון מובחרת וצחה, הצירוף על פי יה' ז:כא. ואל ... כבדים: הכתיבה תהיה קולחת ושוטפת, על פי שמ' יז:יב. 4. ובנות... כצמידים: הלשון העברית תהיה רהוטה וגמישה ונוחה לכתיבת שירה, עד כי ידמה, כביכול, שההשואה עומדת מאחורי הכותב בכל הודה ויופייה. 5. נדיבים: הם אוהבי הלשון העברית העוסקים בה ומשתדלים להחיותה. משכיחי ענייך: בפעולתם למענך. כימי... ליהודים: על פי אס' ח:טז, כבימי מרדכי ואסתר, שנאמר בהם "ואל היהודים ככתבם וכלשונם" (אס' ח:ט). 6. ודעי... עבדים: הקב"ה יפצה את העברית על ימי עוניה וסבלותיה, עד כי תחזור לשיא תפארתה ויופייה כימי יציאת מצרים ומתן תורה.

הכתובת המקדימה שיר זה מעניינת במיוחד: "פיוט זה לילדים וילדות המנגנים בבית הספר להתלמד בהברות ומשקל הנגונים בשירים וכלי זמר, והוא על יקרת השפה." מלבד מה שמלמדת כותרת זו על החינוך ועל דרכי החינוך במוגדור באותם ימים, היא מלמדת על המחבר המבקש להנחיל את אהבת הלשון העברית ולימודה לדורות הבאים. הפנייה אל השפה עצמה יוצרת קשר בין הקורא לנמענת, קשר זה מתחזק עם החרוז, כינוי קניין לנוכחת, העובר לאורך סופי הדלתות.

אכן, השיר בנוי על דרך פיוטי הגאולה המבקשים על עתיד טוב יותר ומתבססים על הבטחות הגאולה בפי הנביאים. הדימוי 'כפרח גנה' והדימויים המצטרפים יוצרים תחושה של התרעננות והתחדשות. גם בשירו השני הפייטן פונה אל 'שפת עבר' וקורא לה לשוב לימי קדמותה ותפארתה, כפי שעולה משני בתי השיר הראשונים:

בהקדמתו לספר "האגרון",⁶ הוא המילון העברי הראשון.

סֵפֶר הָאֲגָרוֹן לְלִשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ
אֶ-לֵהִינוּ
מִנִּי עַד וּמִלְאֲכֵי קִדְשֵׁהוּ בּוֹ? זְמֵרוּהוּ סֵלָה
וּבוֹ יַעֲרִיצוּהוּ כָּל בְּנֵי עֲלִיּוֹן, שְׁפָה אַחַת
וּמִיָּלִים אֲחָדִים הִיָּה בְּכָל הָאָרֶץ לְמִיּוֹם בְּרָא
אֶ-לֵהִים אָדָם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה..

הנה כי כן, הלשון העברית היא הלשון שבה נברא העולם, היא לשונם של המלאכים ובה הם מקדישים ומעריצים את הא-ל. זו גם שפתם של בני האדם כולם מבריאת העולם ועד דור הפלגה, שבו בלל ה' את לשון בני האדם והם נפוצו לגוייהם וללשונותיהם. מאז נתקיימה לשון הקודש בפי בני עבר בלבד, ונעשתה לשונם של בני ישראל. רס"ג ממשיך ומספר את תולדות הלשון העברית ושמירתה בפי העם עד לפועלו הגדול של הכותב, הלוא הוא ספר "האגרון", המילון ללשון הקודש, שבא לסייע לדוברי העברית ולכותבים בה.

הלשון העברית היא מעצם מהותה וייסודה של האומה, כבר בראשית דרכו של אברהם אבינו "שהוא מעבר הנהר והוא משיח בלשון עברי" (בר"ר מב:ג). כך לאורך הדורות וכך גם בימינו. מלחמת השפות והמאבק בלשונות הזרות היו חלק מהותי בתקומת ישראל, לקראת ראשית צמיחת גאולתנו, וגדולי ישראל ראו בנס התחדשות הדיבור העברי אחד מניצוצי הגאולה הברורים והבהירים ביותר, כדברי רבי משה כלפון הכהן, מגדולי התורה של קהילת ג'רבה המהוללה ("ב שבט תרל"ד – ח"י טבת תש"י):

שפתנו העבריה אשר כמעט מיום שגלינו ועד עתה היתה שכוחה ועזובה... ועתה הנה היא שפה חיה מדוברת כמעט בכל ארץ ישראל לגבולותיה.⁷

החזרה אל הדיבור העברי היא בעיניו אחת ההוכחות הגלויות לפעמי הגאולה. ואכן, תקופת זו מתאפיינת בהתחדשות הדיבור העברי ובלימוד הלשון העברית בתפוצות ישראל. בקהילות שונות קמו אגודות המעודדות את הדיבור העברי ואת לימוד העברית, ודאגו להנחיל את העברית לדור הצעיר. לעניין זה נציג משהו משירתו של רבי דוד אלקיים, שחי במוגדור, מרוקו, בראשית המאה העשרים.⁸ רבי דוד היה בקשר עם תנועת ההשכלה העברית באירופה, ואף פרסם כתבות בעיתונות העברית שם, כגון 'הצפירה' ו'היהודי'.

⁶ האגרון לרב סעדיה גאון, מהדורת נ' אלוני, ירושלים תשכ"ט, עמ' 14-163.

⁷ דרכי משה, ג'רבה תרצ"ה, עמ' נז.

⁸ 'שיטרת', שירה ופיוט ביהדות מרוקו, ירושלים התשנ"ט, עמ' 277-316.

מכל מקום, אווירה של התחדשות היישוב והמאמצים לתחיית הלשון נושבת בשירים אלה, כמו בשירים אחרים של רבי דוד. הקשר הזה בין הגאולה ובין הלשון העברית, בין קוממיות ישראל לתקומת לשונו, מחייב אותנו לתת את הדעת על היחס המזלזל בלשון שבה נברא העולם, על הפגיעה הרעה בדיבור העברי שבפינו, על חטא שחטאנו בביטוי שפתיים, בהתכחשות ובלעג למבטא המזרחי, השומר על ההבחנה בין אותיות הקודש, ולחזור ולתת ללשון העברית את מקומה הראוי לה בחינוך ובהוראה ובציבוריות הישראלית בכלל.

עוֹרִי, שְׁפַת אֶמֶת, שְׁפָה בְרוּרָה / שְׁפָה בֵּין
הַשְּׁפוֹת מֵה לֶךְ נִרְדְּמֶת
שׁוּבֵי לִימֵי נְעוּרֶיךָ, הַדּוּרָה, / הַתְּנוֹסְסִי וְאַל
תְּהִי נִכְלָמֶת

הפנייה אל השפה בשני הפיוטים מעמידה את הלשון במרכז האמירה השירית. שני השירים משתמשים בסגנון שירי הגאולה וברמזי מקראות המתייחסים לגאולה, ושניהם רואים בחזונום שפה חיה, רהוטה, המתנגנת בפי משוררים ונביאים ונותנת השראה ליוצרים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף